

Letecká deportácia cudzích štátnych príslušníkov

*Výňatok z trinástej všeobecnej správy,
zverejnenej v roku 2003*

27. Hneď od začiatku svojho pôsobenia CPT skúmal podmienky zadržiavania osôb zbavených slobody na základe legislatívy o pobyte cudzincov a tejto otázke sa venovala aj časť siedmej všeobecnej správy CPT (CPT/Inf (97) 10, odseky 24 až 36). CPT v tejto správe vymedzil niektoré základné pravidlá týkajúce sa použitia sily a donucovacích prostriedkov v rámci postupu pri deportácii zaistených cudzincov.

28. Na základe návštev, ktoré výbor uskutočnil od uverejnenia uvedenej správy, môže CPT skonkretizovať svoje poznatky o praktikách pri leteckej deportácii cudzích štátnych príslušníkov. CPT sa pri svojich návštevách zameriaval na postupy, ktorých súčasťou bola nútená deportácia s eskortou¹ a na rad prípadov, na ktoré bol upozornený, najmä v súvislosti s úmrtím deportovanej osoby, s mierou používania donucovacích prostriedkov a/alebo tvrdeniami o zlom zaobchádzaní. CPT neobmedzil svoje skúmanie len na postupy uplatňované pri nastupovaní osoby do lietadla a počas letu; monitoroval aj mnohé ďalšie aspekty, napr. zaistenie pred deportáciou, kroky prijaté na prípravu návratu zaisteného cudzinca do krajiny určenia, opatrenia na zabezpečenie vhodného výberu a výcviku eskortujúceho personálu, interné a externé systémy na monitorovanie správania sa príslušníkov eskort pri deportáciách, opatrenia prijaté po neúspešnom pokuse o deportáciu, atď.

29. Aby sa CPT mohol podrobnejšie oboznámiť so postupmi a prostriedkami používanými počas deportačných operácií, obstaral si relevantné pokyny a smernice. Získal aj mnohé ďalšie dokumenty (štatistiky o deportačných operáciách, rozkazy na vykonanie eskorty, správy o vykonaní eskorty, správy o incidentoch, správy v kontexte právneho konania, lekárske osvedčenia atď.) a preskúmal používanie donucovacích prostriedkov počas deportácie. Podrobne opísal aj rozhovory konané v rôznych krajinách s vedúcimi útvarov zodpovedných za deportácie a s osobami, ktoré sa mali deportovať, a z ktorých niektoré boli po neúspešnom pokuse o deportáciu vrátené do záchytných zariadení.

30. Po svojich návštevách vypracoval CPT rad usmernení, ktoré by dotknuté krajiny mali dodržiavať. Aby podporil všeobecné uplatňovanie týchto usmernení všetkými stranami dohovoru, výbor sa rozhodol vypracovať súhrn najdôležitejších zásad aj s komentármi, ktoré uvádzame nižšie.

¹ Postupy pri deportácii sa klasifikujú podľa viacerých faktorov, ako je napr. miera použitia sily, typ použitých donucovacích prostriedkov, počet členov eskorty deportovanej osoby atď. Napr. v jednej z nedávno navštívených krajín sa rozlišuje medzi odchodom, pri ktorom sa nekladie žiaden odpor, núteným odchodom bez použitia eskorty a núteným odchodom s použitím eskorty. Najproblematickejšími postupmi boli vo všeobecnosti tie, pri ktorých existovala kombinácia použitia sily, rôznych donucovacích prostriedkov a nasadenia veľkého počtu príslušníkov eskorty až do príchodu deportovanej osoby do krajiny určenia.

Ďalší text treba samozrejme vnímať vo svetle základnej povinnosti štátu nikoho nevyhostiť do krajiny, o ktorej možno odôvodnene predpokladať, že mu v nej hrozí reálne riziko mučenia alebo zlého zaobchádzania.

31. CPT uznáva, že úloha vykonať príkaz na vyhostenie cudzieho štátneho príslušníka, ktorý je rozhodnutý zostať na území štátu, je často ťažká a stresujúca. Zo všetkých zistení CPT v rôznych krajinách – a najmä z preskúmania radu záznamov o deportáciách obsahujúcich tvrdenia o zlom zaobchádzaní – je taktiež jasné, že letecké deportácie sú spojené s preukázateľným rizikom neľudského a ponižujúceho zaobchádzania. Toto riziko existuje tak počas prípravy na deportáciu ako aj počas samotného letu; vyplýva z použitia jednotlivých donucovacích prostriedkov/metód a je dokonca ešte väčšie, ak sa tieto prostriedky/metódy používajú vo vzájomnej kombinácii.

32. Hneď úvodom treba pripomenúť, že **je úplne neakceptovateľné, aby sa proti osobám, na ktorých vyhostenie bol vydaný príkaz, použilo fyzické násilie s cieľom presvedčiť ich, aby nastúpili do dopravného prostriedku alebo ako trest za to, že tak neurobili.** CPT víta skutočnosť, že v navštívených krajinách je toto pravidlo obsiahnuté v mnohých pokynoch vydaných pre túto oblasť. Napríklad niektoré pokyny, ktoré posudzoval CPT, zakazujú použitie donucovacích prostriedkov s cieľom potrestať cudzinca kladúceho odpor, alebo prostriedkov spôsobujúcich zbytočnú bolesť.

33. Je jasné, že jednou z kľúčových otázok spojených s deportáciou je použitie sily a donucovacích prostriedkov príslušníkmi eskorty. CPT pripúšťa, že aby títo príslušníci mohli efektívne vykonať deportáciu, sú príležitostne nútení použiť silu a donucovacie prostriedky; **sila aj donucovacie prostriedky by sa však mali použiť len v nevyhnutnej miere.** CPT víta skutočnosť, že v niektorých krajinách sa použitie sily alebo donucovacích prostriedkov počas deportácie podrobne preveruje z pohľadu ich zákonnosti, primeranosti a vhodnosti.

34. Otázka použitia sily a donucovacích prostriedkov sa stáva aktuálna už vo chvíli, keď je zaistená osoba vyvádzaná z cely, v ktorej bola zadržovaná pred deportáciou (bez ohľadu na to, či sa táto cela nachádza v letiskových priestoroch, v záchytnom tábore, vo väznici alebo na policajnej stanici). Osobitnú pozornosť si vyžadujú techniky, ktoré príslušníci eskorty používajú na imobilizáciu osoby, ktorej sa majú nasadiť prostriedky fyzického obmedzenia, ako sú oceľové putá na ruky alebo plastové popruhy. Väčšina zaistených osôb má plnú kontrolu nad svojimi fyzickými schopnosťami a dokáže klásť silný odpor proti nasadeniu pút. v prípade, že sa príslušníci eskorty stretnú s odporom, zaistenú osobu spravidla úplne znehybnia na zemi, s tvárou obrátenou nadol, aby jej mohli nasadiť putá. Udržiavanie zaistenej osoby v tejto polohe, najmä keď jej príslušníci eskorty tlačia na rôzne časti tela (tlak na hrudník, tlak kolenami na chrbte, znehybnenie krku), pričom sa táto osoba snaží klásť odpor, je spojené s rizikom pozičnej asfyxie².

Podobné riziko existuje v prípade, že deportovaná osoba začne klásť odpor po jej posadení na sedadlo v lietadle, a príslušníci eskorty ju s použitím sily nútia predkloniť sa s hlavou medzi kolenami, čím sa jej silne stláča hrudný kôš. v niektorých krajinách sa použitie sily s cieľom takto prinútiť osobu predkloniť sa na sedadle v dopravnom prostriedku zakazuje a táto metóda znehybnenia sa povoľuje len vtedy, keď je absolútne nevyhnutná na uskutočnenie konkrétnej, krátkej, povolenej operácie, ako je nasadenie, kontrola alebo sňatie pút, a aj to len na čas absolútne nevyhnutný na tento účel.

² Pozri najmä „Positional Asphyxia – Sudden Death” (Pozičná asfyxia – náhle úmrtie), Ministerstvo spravodlivosti USA, jún 1995, a zborník z konferencie „Safer Restraint“ (Bezpečnejšie obmedzenie pohybu), ktorá sa konala v Londýne v apríli 2002 pod záštitou Úradu britskej polície pre sťažnosti (cf. www.pca.gov.uk).

CPT jednoznačne poukazuje na to, že **použitiu sily a/alebo donucovacích prostriedkov, ktoré by mohli spôsobiť pozičnú asfyxiu, sa treba vyhnúť vždy, keď je to možné, a že akékoľvek ich použitie vo výnimočných prípadoch sa musí riadiť usmerneniami, ktorých cieľom je minimalizovať riziko pre zdravie dotknutej osoby.**

35. CPT zbral so záujmom na vedomie platné smernice v niektorých krajinách, podľa ktorých sa počas letu (hneď po skončení štartovacieho manévru) musia sňať donucovacie prostriedky. Ak sa výnimočne musia donucovacie prostriedky ponechať, pretože deportovaná osoba pokračuje v agresívnom správaní, príslušníci eskorty majú inštrukcie prikryť jej končatiny dekou (aká sa normálne poskytuje pasažierom) a tak ukryť donucovacie prostriedky pred zrakom ostatných cestujúcich.

Na druhej strane inštrukcie, aké sa až donedávna uplatňovali v jednej z krajín navštívených v súvislosti s najproblematickejšími deportáciami, a podľa ktorých museli dotknuté osoby používať plienky a počas celého letu sa im nepovolilo použiť WC kvôli ich údajnej nebezpečnosti, možno kvalifikovať len ako ponižujúcu situáciu.

36. S cieľom predísť riziku pozičnej asfyxie, o ktorom sa hovorí vyššie, CPT ďalej systematicky odporúča **absolútny zákaz použitia prostriedkov, ktoré by mohli spôsobiť čiastočnú alebo úplnú obštrukciu dýchacích ciest (nosa a/alebo úst)**. Vážne incidenty, ku ktorým došlo v priebehu posledných desiatich rokov počas deportácií vo viacerých krajinách, poukazujú na značné riziko ohrozenia života pri použití týchto metód (zapchatie úst a/alebo nosa lepiacou páskou, pritlačenie vankúša alebo vatovanej rukavice na tvár, tlačenie tváre proti zadnej strane predného sedadla atď.). CPT upriamil pozornosť strán dohovoru na nebezpečnosť podobných metód už v roku 1997 vo svojej siedmej všeobecnej správe. Konštatuje, že dnes je táto prax výslovne zakázaná v mnohých stranách dohovoru a vyzýva **štáty, ktoré tak ešte neurobili, aby bezodkladne prijali záväzné predpisy pre túto oblasť**.

37. Je zásadne dôležité, aby sa v prípade núdzovej situácie počas letu nekládli prekážky záchrane deportovanej osoby. Z toho vyplýva, že **na príkaz posádky musí byť okamžite možné odstrániť všetky prostriedky obmedzujúce slobodu pohybu deportovanej osoby**.

Malo by sa prihliadať aj na zdravotné riziká spojené s tzv. „syndrómom ekonomickej triedy“ postihujúcim osoby, ktoré sú nútené po dlhý čas neopustiť svoje sedadlo³.

38. Po návštevách niektorých krajín CPT vyslovil znepokojenie kvôli dvom konkrétnym záležitostiam: noseniu masiek príslušníkmi eskorty pri deportáciách a používanie paralyzujúcich alebo dráždivých plynov pri vyvážaní zaistených cudzincov z cely s cieľom naložiť ich do lietadla.

Podľa názoru CPT **nikdy neexistujú také bezpečnostné dôvody, ktoré by zdôvodňovali nosenie masiek eskortou počas deportácií**. Táto prax je vysoko nežiaduca, pretože môže mimoriadne sťažiť zisťovanie, kto je zodpovedný za prípadné zlé zaobchádzanie.

CPT má tiež veľmi vážne výhrady týkajúce sa používania paralyzujúcich alebo dráždivých plynov na získanie kontroly nad zaistenými cudzincami kladúcimi odpor v snahe vyviesť ich z cely a previezť na lietadlo. Používanie týchto plynov v uzavretých priestoroch, ako sú cely, znamená nesporné riziko pre zdravie zaistenej osoby aj personálu. Personál by sa mal naučiť používať iné techniky na zvládnutie zaistenej osoby kladúcej odpor (napr. manuálne techniky na získanie kontroly alebo používanie štítov).

³ Pozri najmä „Frequency and prevention of symptomless deep-vein thrombosis in long-haul flights: a randomised trial“ (Výskyt a prevencia bezsymptómovej hlbokovej žilovej trombózy pri dlhých letoch: randomizovaný pokus), John Scurr et al, *The Lancet*, Vol. 357, 12. mája 2001.

39. Niektoré incidenty, ku ktorým došlo počas deportácií, poukázali na **dôležitosť lekárskej prehliadky zaistených cudzincov pred vykonaním rozhodnutia o deportácii**. Toto preventívne opatrenie je zvlášť potrebné v prípade, že sa predpokladá použitie sily a/alebo osobitných opatrení.

A podobne, **u každej osoby, ktorej deportácia nebola úspešná, sa hneď po jej návrate na miesto zaistenia** (či už na policajnú stanicu, do väzenia alebo do špecifického záchytného zariadenia pre cudzincov) **musí vykonať lekárska prehliadka**. Takýmto spôsobom sa dá overiť zdravotný stav príslušnej osoby a v prípade potreby vystaviť osvedčenie o akýchkoľvek zraneniach. Takéto opatrenie by mohlo chrániť aj príslušníkov eskorty pred nepodloženými obvineniami.

40. Pri mnohých návštevách sa CPT stretol s tvrdeniami, že zaisteným cudzincom bol injekčne podaný liek s upokojujúcim alebo sedatívnym účinkom, aby sa predišlo ťažkostiam pri ich deportácii. Na druhej strane sa tiež konštatuje, že v niektorých krajinách existujú inštrukcie zakazujúce podávanie upokojujúcich alebo iných liekov s cieľom dostať získať kontrolu nad deportovanou osobou proti jej vôli. **CPT sa domnieva, že osobám, u ktorých bol vydaný príkaz na deportáciu, sa môžu lieky podávať len na základe lekárskeho rozhodnutia v každom jednotlivom prípade. Okrem jednoznačne a prísne vymedzených výnimočných okolností by sa lieky mali podávať len s informovaným súhlasom dotknutej osoby.**

41. **Operáciám spojeným s deportáciou zaistených cudzincov musia vždy predchádzať opatrenia, ktorých cieľom je pomôcť týmto osobám zorganizovať ich návrat, najmä v súvislosti s ich rodinou, prácou a psychologickou podporou.** Zásadný význam má informovanie zaistených cudzincov s dostatočným časovým predstihom o pripravovanej deportácii, aby sa mohli začať psychicky vyrovnávať s touto situáciou, upovedomiť osoby, ktoré by o nej mali vedieť, a pripraviť si osobné veci. Podľa pozorovaní CPT môže neprestajná hrozba nútenej deportácie vznášajúca sa nad zaistenými cudzincami, ktorí neboli vopred vôbec informovaní o termíne deportácie, navodiť úzkostnú situáciu, ktorá vyvrcholí počas deportácie a často môže vyústiť do násilného a rozrušeného stavu. CPT v tejto súvislosti konštatoval, že v niektorých z navštívených krajín pôsobila pri útvaroch zodpovedných za deportácie psychosociálna služba, ktorú tvorili psychológovia a sociálni pracovníci, zodpovední najmä za prípravu zaistených cudzincov na deportáciu (prostredníctvom nepretržitého dialógu, kontaktov s rodinou v krajine určenia atď.). Je samozrejmé, že **CPT víta tieto iniciatívy a vyzýva krajiny, ktoré tak ešte neurobili, aby tiež zriadili takéto služby.**

42. Riadny výkon deportačných operácií do značnej miery závisí od kvality eskortujúceho personálu. Je jasné, že **príslušníci eskorty sa musia vyberať mimoriadne starostlivo a musia prejsť vhodným špecifickým výcvikom s cieľom minimalizovať riziko zlého zaobchádzania**. v navštívených štátoch tomu často tak ani zďaleka nebolo. v niektorých krajinách bol však zabezpečený špeciálny výcvik (použitie donucovacích metód a prostriedkov, stres a zvládanie konfliktov atď.). Pozitívny efekt priniesli aj niektoré riadiace stratégie, ako je napr. vytvorenie eskorty z príslušníkov, ktorí sa za členov eskorty dobrovoľne prihlásili, v kombinácii s povinnou rotáciou (aby sa predišlo syndrómu únavy z výkonu tejto práce a rizikám spojeným s jej rutinným vykonávaním, a zabezpečil istý emocionálny odstup príslušníkov od vykonávaných operatívnych činností), ako aj poskytnutie špecializovanej psychologickej podpory členom eskorty na ich žiadosť.

43. **Význam vytvorenia interných aj externých monitorovacích systémov v takej citlivej oblasti, ako je letecká deportácia, je neoceniteľný.** CPT s poľutovaním zistil, že v mnohých krajinách sa špecifické monitorovacie systémy zaviedli až po mimoriadne závažných incidentoch, napr. po úmrtí deportovaných osôb.

44. **Výkon deportácií sa musí starostlivo dokumentovať.** Základnou požiadavkou je, aby príslušné útvary viedli kompletne spisy a záznamy o všetkých deportáciách, ktoré vykonávajú. Osobitná pozornosť by sa mala venovať informáciám o neúspešných pokusoch o deportáciu a systematicky by sa mali zaznamenávať najmä dôvody na upustenie od výkonu deportácie (rozhodnutie, ktoré prijíma eskortujúci tím na príkaz vedenia, odmietnutie kapitána lietadla, násilný odpor deportovanej osoby, žiadosť o azyl atď.). Záznamy by mali zahŕňať aj informácie o všetkých incidentoch a o každom použití donucovacích prostriedkov (putá na ruky; putá na nohy; chrániče na kolená; použitie techník sebaobrany; deportovaná osoba bola na palubu prinesená; atď.).

Možno zvážiť aj použitie iných prostriedkov, napr. audiovizuálnych. Tieto sa v niektorých navštívených krajinách používajú najmä vtedy, keď sa očakávajú problematické deportácie. Okrem toho je možné v rôznych priestoroch nainštalovať bezpečnostné kamery (prístupové chodby k celám, trasa, ktorou eskorta a zaistená osoba prechádzajú k vozidlu použitému na prevoz k lietadlu atď.).

45. **Takisto je užitočné, keď výkon každej deportácie, pri ktorej možno predpokladať ťažkosti, monitoruje člen vedenia príslušného útvaru, ktorý ju môže kedykoľvek prerušiť.** Podľa zistení CPT v niektorých z navštívených krajín príslušníci interných dozorných orgánov polície vykonávali náhodné kontroly príprav na deportáciu ako aj nasadania na lietadlo. Navyše – hoci len v malom počte prípadov – príslušníci dozorných orgánov nastúpili na lietadlo inkognito a monitorovali deportovanú osobu aj eskortu až do príchodu na miesto určenia. CPT môže takéto iniciatívy, ktoré sú v súčasnosti v Európe veľmi zriedkavé, len privítať.

CPT ďalej zdôrazňuje úlohu, ktorú by pri predchádzaní zlému zaobchádzaniu počas deportácií mali zohrávať externé dozorné orgány (vrátane súdnych orgánov), tak národné ako aj medzinárodné. Tieto orgány by mali starostlivo sledovať všetko, čo sa v tejto oblasti deje, s osobitným ohľadom na používanie sily a donucovacích prostriedkov a ochranu základných práv osôb deportovaných leteckou cestou.